

آل کیا در گیلان

وحید سعیدی

دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ اسلام دانشگاه اصفهان

تاریخ خانی

نویسنده: علی ابن شمس الدین بن حاجی حسن لاهیجی

مصحح: دکتر افشین پرتو

ناشر: رشت، فرهنگ ایلیا، چاپ اول، ۱۳۸۹، ۳۷۲ صفحه

مقدمه

گیلان در گذر ایام، حکومت‌های مستقل و نیمه‌مستقل بسیاری را به خود دیده است. وضعیت جغرافیایی این منطقه، با حصار طبیعی از کوه و جنگل و دریا و استعدادهای کشاورزی و دامپروری، در کنار جمعیت آن، زمینه‌ی ظهور قدرت‌های محلی متعددی را فراهم آورده است. این منطقه در تحولات اجتماعی-سیاسی و مذهبی ایران دارای تأثیراتی بوده است. گیلان به دلیل برخورداری از شرایط خاص طبیعی خود، دیرتر از سایر نقاط ایران، پذیرای دین اسلام شد. رواج اسلام در این سرزمین به اواخر قرن سوم هجری برمی‌گردد و از همان زمان نیز با گرایش‌های شیعی همراه بود. بعد از دوران مغول و با فترتی که در عرصه‌ی قدرت در ایران همراه شد، گیلان ظهور سلسله‌های محلی متعددی را به خود دید. آل کیا یکی از این سلسله‌های محلی است. به همین منظور، بازشناسی تاریخ محلی این منطقه و واکاوی جریانات قدرت در این دیار، به مدد منابعی که در این زمینه نوشته شده‌اند، میسر است. کتاب تاریخ خانی از منابعی است که علاوه بر موارد تاریخی، دربرگیرنده‌ی اطلاعات اجتماعی و مردم‌شناسی منحصر به فردی از دوره‌ی مورد بحث است.

تاریخ خانی

تاریخ خانی نوشته‌ی علی ابن شمس الدین بن حاجی حسن لاهیجی، مربوط به دوره‌ای از حکومت آل کیا در گیلان است. آل کیا، سلسله‌ای شیعی مذهب بودند که حکومتی در گیلان پدید آوردند. واژه‌ی کیا به معنای بزرگ، سرور، حاکم، والی، امیر، فرمانروا و پادشاه به کار رفته است. این واژه پیش از این به علما نیز گفته می‌شد؛ مانند کیا هراسی که در عصر غزالی می‌زیسته است. به همین سبب، برخی از سادات حاکم گیلان، کیا و کارکیا خوانده شده‌اند.^۱ نسب این خاندان به احمد الاکبر، مشهور به عقیقی کوکی، از نبیرگان امام زین‌العابدین علی بن حسین (ع) می‌رسد. بر اساس شجره‌نامه‌ی آن‌ها، نسب امیر کیا با یازده واسطه‌ی پدری، به امام سجاد (ع) می‌رسد. جد اعلای آنان به نام علی کیا، در اندیشه‌ی تسخیر گیلان بود ولی دشمنان فرصتش ندادند. پس به مازندران نزد سید قوام‌الدین مرعشی رفت و همراه او به محاصره‌ی فیروزکوه شتافت. کیا جلال متمیر، حکمران فیروزکوه به وسیله‌ی سید علی کیا زنهار خواست و بر همین اساس، پس از فتح فیروزکوه، سید

این کتاب که دربردارنده‌ی برهه‌ای از تاریخ گیلان است، نوشته‌ی تاریخ‌نگاری وابسته به دربار کیایی است و باید از همان دریچه به نوشته‌هایش نگریست

آل کیا

دیهه‌ها و روستاهای گیلان است که در تاریخ محلی و جغرافیای تاریخی بسیار مهم است.

کتاب تاریخ خانی تاکنون دو بار تصحیح شده است: تصحیح اول توسط دکتر منوچهر ستوده، که در سال ۱۳۵۲ ه.ش. به چاپ رسید، و تصحیح دوم توسط دکتر افشین پرتو که در این قسمت، به بررسی مختصری از ویژگی‌های این دو تصحیح می‌پردازیم.

تصحیح کتاب تاریخ خانی توسط دکتر منوچهر ستوده

دکتر منوچهر ستوده متولد ۲۸ تیرماه ۱۲۹۲ ه.ش. در تهران است. ایشان در سال ۱۳۱۳ ه.ش. وارد دانشسرای معلمین شده و در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی به تحصیل پرداخت. بعد از آن در زبان و ادبیات فارسی ادامه تحصیل داد و دکترای خود را اخذ نمود.^۱ ایشان در زمینه‌های ایران‌شناسی، به ویژه خطه‌ی گیلان فعالیت می‌کنند. حاصل سال‌ها فعالیت وی، ۵۲ جلد کتاب و ۲۸۶ مقاله در زمینه‌ی تاریخ و فرهنگ و تمدن مردم ایران است. از زمینه‌های مورد علاقه‌ی ایشان، سرزمین شمال است که با انتشار مجموعه‌ی ارزشمند از آستارا تا استارباد، گامی بزرگ در شناسایی این خطه از ایران عزیز برداشته است. مجموعه‌ی از آستارا تا استارباد فقط چند جلد کتاب نیست، بلکه دایره‌المعارف بزرگی پیرامون شمال ایران است که گردآوری آن از دهه‌ی چهل آغاز شده و سرانجام در سال ۱۳۸۰، با انتشار آخرین مجلد آن کامل شد.^۲

دکتر ستوده علاوه بر این که در مورد شمال تألیفاتی دارد، کتاب‌ها و نسخه‌های خطی را نیز مورد تحقیق و بررسی قرار داده است. از کتاب‌های تصحیح شده‌ی ایشان، کتاب تاریخ خانی است. نسخه‌ای که ایشان برای تصحیح برگزیده‌اند، نسخه‌ی خطی متعلق به نیکلا خانیکف است. دکتر ستوده چنین به این امر اشاره کرده‌اند: «با مشخصاتی که دارن در مقدمه آلمانی خود از نسخه خانیکف آورده، یقین می‌توان داشت که نسخه او پس از مرگش به انستیتوی کتب آسیایی لنینگراد رسیده است و ما کتاب حاضر را از روی همان نسخه چاپ کردیم».^۳

دکتر ستوده پیش از ورود به متن اصلی کتاب، در مقدمه‌ای که بر تصحیح خود نوشته، قبل از هر چیزی به اهمیت تاریخی کتاب می‌پردازد و با نقل قولی از مرحوم قزوینی، یادآور می‌شود که این کتاب علاوه بر اهمیت تاریخی، در بعد مردم‌شناسی و بررسی جغرافیای تاریخی نیز حائز اهمیت است. در این مورد، ایشان بسیاری از موارد را از کتاب استخراج کرده و تحت عناوین آداب جنگ و لشکرکشی و حفاظت نواحی،^۴ تحف و هدایا

کمال‌الدین، پسر سید قوام‌الدین، مالی فراوان به سید علی کیا بخشید. در دوران ترک‌تازی تیمور در ایران، بر اساس تقاضای مردم گیلان، سید علی کیا سلطنت بیه‌پیش (لاهیجان) را به دست آورد و به کمک برادر خویش، مهدی کیا بر گیلان بیه‌پس (رشت) نیز دست یافت. این در حالی بود که پیش از این، حکمرانی ناحیه‌ی تنکابن را نیز به دست آورده بود.^۵ نیمی از دوران فرمانروایی این خاندان؛ دوران هیاو و چندپارچگی ایران، و نیم دیگرش؛ دوران یکپارچگی ایران در زمان فرمانروایی صفویان بر ایران بود. در نیمه‌ی اول فرمانروایی این خاندان، شاهد پناهجویی اسماعیل میرزا (شاه اسماعیل صفوی) به این خاندان هستیم. شاید به دلیل همین خدمت به دربار صفوی بود که در نیمه‌ی دوم حکومت این خاندان، تنها دربار مستقل و غیر وابسته به صفویه بودند. از این نیمه، چند کتاب از تاریخ‌نگاران دربار کیایی، چون کتاب تاریخ گیلان و دیلمستان میر ظهیرالدین مرعشی و تاریخ گیلان ملا عبدالفتاح فومنی و تاریخ خانی بر جای مانده است.^۶

تاریخ خانی دربردارنده‌ی وقایع سال‌های ۸۸۰ تا ۹۲۰ ه.ق. است. این کتاب به فرمان خان احمدخان کیایی نوشته شده و به همین دلیل، مؤلف نام آن را تاریخ خانی گذاشته است. تألیف این کتاب در محرم سال ۹۲۱ ه.ق. شروع شده و در نیمه‌ی صفر سال ۹۲۲ ه.ق. به اتمام رسیده است.

اهمیت تاریخ خانی

این کتاب که دربردارنده‌ی برهه‌ای از تاریخ گیلان است، نوشته‌ی تاریخ‌نگاری وابسته به دربار کیایی است و باید از همان دریچه به نوشته‌هایش نگریست. (پرتو: ۲۰) گذشته از اهمیت تاریخی، این کتاب منبع کاملی در زمینه‌ی جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی گیلان در اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم هجری به شمار می‌رود. زیرا در موارد بسیاری، آداب و رسوم مردم و مراسم‌های مردم گیلان را نیز در بر می‌گیرد. نثر این کتاب روان نیست و در آن استعارات و صنایع ادبی بسیار به کار رفته است؛ گاه در میان کلام، آیات قرآن و شعر به زبان فارسی و عربی به کار رفته است که به فراخور بحث، جنبه‌ی انذار و تحذیر دارد. نکته‌ی دیگری که در مورد نثر این کتاب وجود دارد این است که مانند دیگر آثار هم‌عصر خود، لغات ترکی و مغولی را نیز در خود جای داده است و بسیاری از ترکیبات لغوی گیلکی نیز در این کتاب وجود دارد. نکته‌ی دیگری که می‌تواند به کار پژوهشگران بیاید، ذکر نام بسیاری از اماکن،

و پیشکش‌ها،^۸ آداب و سنن^۹ مورد اشاره قرار داده است.

شیوه‌ی کار ستوده در تصحیح کتاب

کتاب تصحیح‌شده‌ی دکتر ستوده، با چاپ دارن که افشین پرتو در کار تصحیح خود استفاده کرده، متفاوت است. اختلافی که میان چاپ دارن و کتاب فعلی دیده می‌شود، آنست که از فصل دهم این کتاب، تصحیحاتی ظاهراً به قلم سلطان احمد خان صورت گرفته است و یکی دو صفحه از نسخه و مقداری از سطور صفحات دیگر خط خورده است. دارن تمام صفحات و سطور خط خورده را در متن چاپی خود آورده و فقط در مقدمه‌ی آلمانی به این تصحیحات اشاره کرده است. اما تمام این موارد در این چاپ حذف شده و تغییراتی که در عبارات داده شده بود، در این چاپ رعایت شده است و برای این که نحوه‌ی تصحیحات و شکل تغییرات عبارات برای اهل تحقیق روشن باشد، در دو ستون آمده است.^{۱۰}

دکتر ستوده بعد از توضیح در مورد نثر کتاب، به موارد چندی که متن کتاب را دچار تکلف نموده، اشاره می‌کند:

الف) لغات ترکی و مغولی موجود در این کتاب، مانند: احتاجیان، الجه، الکاوالکه و...

ب) ترکیبات گیلکی: عمو پسر به معنی پسر عمو، زن پسر به معنی پسری که همسر از شوهر دیگر به خانه آورده است، پلی به معنی پهل و... (ج) ترکیبات عامیانه‌ی به کار رفته در متن: دست‌پاچه، اجدها به معنی ازدها، بخچه به معنی بقیچه و...

د) بعضی ترکیبات اصطلاحی مخصوص کتاب، مانند: «اینست که اتراک متوجه حدود دیلمانند»؛ یعنی «هم اکنون و همین حالا اتراک روی به دیلمان آورده‌اند» و «من اینست که سوار می‌شوم»؛ یعنی «همین حالا دارم سوار می‌شوم».

نکته‌ی دیگری که دکتر ستوده به آن اشاره کرده، این است که در موارد مختلف نسخه‌ی خطی، تاء گرد به جای تائی کشیده به کار رفته است که در نسخه‌ی چاپی، به صورت تائی کشیده چاپ می‌شود. مانند: حضره؛ حضرت، خدمه؛ خدمت، مصلحه؛ مصلحت، دوله؛ دولت

در نسخه‌ی دکتر ستوده برای توضیحات لغات و اصطلاحات به دو صورت عمل شده است:

۱- در بسیاری از موارد، کلمه یا جمله‌ی مورد نظر به پاورقی ارجاع داده می‌شود. توضیحاتی که در این قسمت بیان می‌شود، به این ترتیب است:

الف) معانی لغات و اصطلاحات: داروغه‌نشان به معنی داروغه‌نشین

(ص ۳۲۵)؛ قبیچی شکل دیگری از قاپوچی به معنی دریان (ص ۲۱۰) شرستان شکل دیگری از شهرستان و شارستان. (ص ۲۹۱) ب) اماکن و نقاط جغرافیایی: آردو منظور آردوسامان است که قصر تابستانی و شکارگاه میرزا علی بوده است. (ص ۲۳۹) ج) توضیحاتی در مورد وضعیت نسخه‌ی خطی: در بعضی موارد خواننده را به این نکته توجه می‌دهد که نسخه‌ی خطی در مواردی خوانا بوده یا معنای آن مفهوم نیست (ص ۱۷۴، ص ۳۳۱) در مواردی ویژگی‌های نسخه‌ی خطی را بیان می‌کند. مانند: و فرق مبارک را به تاج عنایت بیاراستند. در پاورقی اشاره می‌کند که از این‌جا متن با قلمی غیر از قلم اصلی نوشته شده است (ص ۳۶۶) یا این که اشاره می‌کند تا این‌جا متن با قلمی غیر از قلم اصلی نوشته شده است و متن یک برگ سفید دارد. (ص ۳۷۳)

۲- در این مورد، در قسمت پایانی کتاب، بخشی با عنوان تعلیقات، اضافات و تصحیحات آمده است که به پاره‌ای از توضیحات در مورد متن می‌پردازد. روش ارجاع آن به صورت صفحه و سطر است، یعنی شماره‌ی صفحه و سطر مورد نظر ذکر شده است. این نوع ارجاع‌دهی برای کسی که از کتاب استفاده می‌کند، کمی گیج‌کننده است.

دکتر ستوده یادآوری می‌کند که در برطرف کردن پاره‌ای از مشکلات متن، از دکتر عباس زریاب خویی چاره‌جویی کرده و به کمک پسرش، ماکان کتاب را سه بار مقابله کرده است.^{۱۱}

تصحیح کتاب تاریخ خانی توسط افشین پرتو

چنان‌چه پیش‌تر نیز اشاره شد، کتاب تاریخ خانی در سال ۱۳۸۹ توسط دکتر افشین پرتو به شیوه‌ای متفاوت از کار دکتر ستوده و با بهره‌گیری از نسخه‌ای دیگر، مورد تصحیح قرار گرفت.

دکتر افشین پرتو در سال ۱۳۲۸ در مشهد متولد شد، اما اصالتاً اهل گیلان و سیاهکلی است. او در دبیرستان فرهنگیان رشت، در رشته‌ی ادبی دیپلم گرفت. در سال ۱۳۴۷ به دانشگاه پهلوی شیراز راه یافت و در سال ۱۳۵۱ در رشته‌ی تاریخ، مدرک لیسانس خود را گرفت. بعد از آن وارد آموزش و پرورش شد و در لنگرود و سیاهکل و رشت به تدریس پرداخت. او نوشتن را از کودکی آغاز کرد و زمانی که در کلاس پنجم دبستان بود، نخستین داستانش در کیهان بچه‌ها چاپ شد. از آن پس به کارهای ادبی پرداخت و به هنگام تحصیل در شیراز، مجله‌ی «پیوند» را منتشر نمود. از او چند کتاب و بیش از صد مقاله در مجلات معتبر و مجموعه‌های

اختلافی که میان چاپ دارن و کتاب فعلی دیده می‌شود، آنست که از فصل دهم این کتاب، تصحیحاتی ظاهراً به قلم سلطان احمد خان صورت گرفته است و یکی دو صفحه از نسخه و مقداری از سطور صفحات دیگر خط خورده است

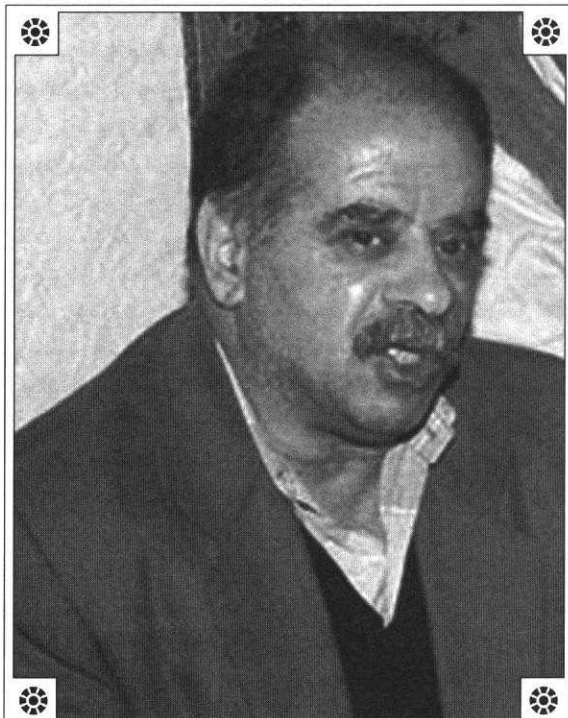
تحقیقی به چاپ رسیده است.^{۱۲}

نسخه‌ای که دکتر پرتو جهت تصحیح برگزیده، همان نسخه‌ای است که برنهارد دارن از روی نسخه‌ی نیکلا خانیکف تهیه نموده است و در چاپخانه‌ی آکادمی پادشاهی روسیه در دارالسلطه پترزبورگ در سال ۱۲۷۴ ه.ش. به چاپ رسیده است. دکتر پرتو می‌نویسد: «این کتاب که برآیند تلاش دارن است از روی نسخه‌ی پاریس، همان است که دستمایه‌ی من برای راستینه‌گردانی و هامش‌نگاری تاریخ خانی قرار گرفته است» (پرتو، ص ۱۷)

دکتر پرتو در مقدمه‌ی کتاب حاضر، به معرفی تعدادی از نسخه‌های موجود از این اثر، که جهت تصحیح کار آن‌ها را نیز مشاهده نموده، پرداخته است. در ادامه به طور مختصر مشخصاتی از این نسخه‌ها ذکر می‌شود:

الف) نسخه‌ای است که به خط خوش نستعلیق در ۳۵۸ برگ نگاشته شده است. در هر برگ دوازده سطر آمده است و در هامش هر برگ، نوشته‌هایی به خط خان احمدخان کیایی به چشم می‌خورد. در نخستین برگ این نسخه آمده: «تاریخ گیلان که بنده پرعصیان حسین قلی بن محمد بن حاتم کهدمی در دارالسلطنه مسکو در سنه ۱۱۶۴ ابتیاع نموده. این نسخه به شماره‌ی ۴۹۱ در انستیتوی کتاب‌های آسیایی لنین‌گراذ نگهداری می‌شود.»

ب) نسخه‌ای که در ۳۵۲ برگ است و در هر برگ ۲۲ سطر به خط نسخ متوسط نگاشته شده است. این نسخه که به شماره‌ی ۴۹۴ در انستیتوی کتاب‌های آسیایی لنین‌گراذ نگهداری می‌شود، عکس نسخه‌ی شماره‌ی ۱۴۹۹ است که بلوشه از آن یاده کرده و آن را نسخه‌ی راستین کتاب

دکتر افشین پرتو

دانسته است. در هامش این نسخه، واژه‌های افتاده شده از متن، به خط برنهارد دارن^{۱۳} نگاشته شده است.

ج) در ۵۳۰ برگ است و در هر برگش ۱۹ سطر نگاشته شده است. متن اصلی ۴۳۸ برگ است. پیش از آغاز متن اصلی کتاب ۴۳ برگ روشنگری‌هایی درباره‌ی چندگونگی واژگانی کتاب دارد که نوشته‌ی محمد جعفر بن محمدباقر قرداغی اهری است در تاریخ سال ۱۲۷۲ ه. در پی راستینه‌سازی دارن و قرداغی، ۱۳ برگ فهرست سه باب و فصل‌های کتاب آمده و سپس ۴۰۴ برگ متن اصلی کتاب و به دنبال آن ۳۵ برگ فهرست اعلام و در پایان ۳۶ برگ روشنگری‌های دارن به خط آلمانی آمده است.

د) نسخه‌ای نیز در کتابخانه‌ی سید شهاب‌الدین تبریزی در قم است که از آن در کتاب ذریعه الی تصانیف شیعه و نسخه‌های خطی منزوی یاد شده است. (پرتو، ص ۱۷)

بررسی محتوای اثر

در باب اول این کتاب که متشکل از ۴۴ فصل است، شرح حوادث اواخر حکومت سلطان محمد (۸۸۳-۸۵۱) و فوت اوست و سپس جلوس کارکیا میرزا علی (۹۱۰-۸۸۳) و سوانح سلطنت او نوشته شده است.

باب دوم درباره‌ی سلطنت سلطان حسن (۹۱۱-۹۱۰) و عزل و قتل میرزا علی و کشته شدن سلطان حسن است و در ۶ فصل وقایع مربوط به این سلطان آورده شده است.

باب سوم به شرح سوانح دوران سلطنت سلطان احمد خان (۹۴۳-۹۱۱) اختصاص دارد. در زمان سلطنت همین شخص است که علی بن شمس‌الدین لاهیجی به نوشتن تاریخ خانی تشویق می‌شود.

در کتاب تاریخ گیلان و دیلمستان سید ظهیرالدین مرعشی، آخرین حوادثی که از آن یاد می‌شود، مربوط به حوادث سال ۸۴۹ ق. است و با این که ۱۴ سال قمری شرح حوادث آن با تاریخ خانی موازی است، اما شباهت زیادی میان آن‌ها نیست و ۲۶ سال از حوادث تاریخ خانی را باید دنباله‌ی تاریخ سید ظهیرالدین دانست.

مرحوم میرزا محمدخان قزوینی بر نخستین صفحات نسخه‌ی چاپی این کتاب که در دست داشته، چنین نوشته است: «ذکری از اوایل شاه اسمعیل و اقامت او در گیلان قبل از خروج، و این قدیم‌ترین مصنفی است که ذکری از آن یافته‌ام و جزئیاتی در خصوص این مدت شاه اسمعیل دارد که هیچ جا ندارد و بعدها هم‌چنین در تضعیف کتاب بسیاری از سوانح شاه اسماعیل را ذکر می‌کند که به واسطه قدم تألیف کتاب ۹۲۱ بسیار مهم است.»^{۱۴}

نقد و بررسی اثر

نکته‌ای که در نگاه اول بر تصحیح این کتاب جلب توجه می‌کند، گستردگی توضیحاتی است که در پاورقی به آن‌ها اشاره شده است و می‌توان بدین صورت آن‌ها را دسته‌بندی کرد:

الف) معانی کلمات: در تصحیح دکتر ستوده، دایره‌ی لغاتی که معنی آن‌ها درج شده بود، بسیار پایین است، اما این تصحیح جدید، طیف گسترده‌تری را به خود اختصاص می‌دهد. سعی بر این بوده است که تا حد امکان

و سخن‌ها را ببلخ آوازه گروه شده است. «دکتر ستوده اشاره می‌کند که معنی این جمله روشن نیست و کلمات درست خوانده نمی‌شود (ستوده، ۱۷۴). اما این قسمت در کتاب پرتو چنین آمده: «حکایتی که عرض کردنی بود (عرض شده و) استنکافی نمانده و سخن‌ها سلخ ادا کرده شده است» (پرتو، ۱۷۶).

تفاوت‌های دیگر این دو کار نیز می‌تواند بیش‌تر اشتباه‌های ویرایشی و تفاوت استنساخ نسخه‌ها باشد که در بعضی اصطلاحات عربی روی داده است. مانند اللهم متّع المسلمین بطول بقائه (پرتو، ۳۳۰) که در کتاب ستوده، اللهم متّع المسلمین بطول بقائه (ستوده، ۳۷۳) و مواردی دیگر از این دست که فرض مذکور را تقویت می‌کند.

نتیجه‌گیری

تلاش دکتر پرتو در راستای تصحیح کتاب تاریخ خانی ستودنی است. وی تا جایی که توانسته، به توضیح مطالب کتاب پرداخته است و شاید کم‌تر لغت مشکلی از کتاب باشد که در موردش توضیحی ارائه نشده است. همه‌ی نام‌ها و مکان‌ها علامت‌گذاری و استخراج شده‌اند و پیوست‌هایی که شامل نقشه‌ها و تبارنامه‌هاست، به هر چه مطلوب‌تر شدن کار کمک کرده است. با این وجود، از نواقص این متن می‌توان به تعداد زیادی از آیات قرآن اشاره کرد که به سوره‌های این آیات، اشاره‌ای نرفته است. گرچه این مورد تحت‌الشعاع اضافات و توضیحات شایسته‌ی دکتر پرتو بر کتاب قرار گرفته است، اما در صورت اصلاح، می‌تواند بر غنای کار بیفزاید.

پی‌نوشت

۱- جمعی از نویسندگان (۱۳۸۶). تاریخ تشیع. زیر نظر سید احمد رضا خضری. تهران: سمت، ج ۲، ص ۱۴۰.

۲- بهزاد، فریدون (۱۳۷۳). نامه‌های خان احمدخان گیلانی. رشت: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، چاپ اول، پیشگفتار: شریعتی فوکلایی، حسن (۱۳۸۸). حکومت شیعی آل کیا در گیلان. قم: انتشارات شیعه‌شناسی، چاپ اول، ص ۶۵.

۳- لاهیجی، علی بن شمس الدین (۱۳۸۹). تاریخ خانی. تصحیح و تحشیه‌ی افشین پرتو. رشت: فرهنگ ایلیا، ص ۳۰.

4- www.farheekhtegan.ir/content/view/33351/44

5- <http://www.iran-newspaper.com/1383/830619/html/horizon.htm>

۶- لاهیجی، علی بن شمس الدین (۱۳۵۲). تاریخ خانی. صحیح و تحشیه‌ی منوچهر ستوده. تهران: بنیاد فرهنگ ایران، ص ۲۱.

۷- همان، مقدمه، صص ۱۶-۱۵.

۸- همان، مقدمه، ص ۱۷.

۹- همان، مقدمه، ص ۱۸.

۱۰- همان، مقدمه، ص ۲۲.

۱۱- همان، مقدمه، ص ۱۲.

12- <http://glk.wikipedia.org/wiki>

13- B. DORN

۱۴- تاریخ خانی ستوده، مقدمه، ص ۱۴.

همه‌ی لغات مشکل معنی شوند. حتی بعضی از اصطلاحات عربی نیز معنی شده‌اند. مانند: انار الله برهانه، خلد الله خلافته و سلطنته، سراجا قائما.

ب) نکته‌ی دیگری که در کار دکتر پرتو تازگی دارد، پرداختن به نام‌های جغرافیایی و اماکن است که در سراسر متن به وفور ذکر شده‌اند. این موارد در سراسر کتاب، در پاورقی مورد اشاره قرار گرفته و برای این که تلفظ صحیح آن‌ها مشخص شود، با حروف انگلیسی نوشته شده‌اند. مانند: دریاوه سر سگه ویر: daryaveh sar-e sang-evir (ص ۲۶۷)

ج) در رابطه با اماکن و اسامی جغرافیایی توضیح مختصری ذکر شده و گاه فاصله‌ی آن با نقاط هم‌جوارش مورد اشاره قرار گرفته است. در بعضی موارد نیز وجه تسمیه‌ی شهر مورد نظر بیان می‌شود. مانند: لنگرود: شهری است در خاور گیلان، ترکیبی از دو پاره‌واژه‌ی لنگر و رود است. لنگر به وقار و سکون است و از آن‌جا که رودی که از میان این شهر می‌گذرد، به سبب شب آرامش، به ظاهر آبش هیچ حرکتی ندارد و آن را لنگرود یعنی رود آرام نامیده‌اند، این نام بر این شهر مانده است. (ص ۲۶۷)

ویژگی دیگر کار دکتر پرتو توضیحاتی است که در مورد اشخاص ذکر شده، مانند: سلطان خلیل: خلیل آق‌قویونلو (ص ۳۰)، شیروانشاه: شاه شروان بهرام بیگ پسر فرخ یسار (ص ۱۱۷)

د) دکتر پرتو بسیاری از اصطلاحات محلی و مالیات‌ها را نیز توضیح می‌دهد. مانند: زنه زر: مالیاتی بود که مردم باید بابت شمار همسرانشان به حکومت می‌پرداختند (ص ۳۳)؛ مرده سور: خود کلمه‌ی گیلکی است، به معنی کسی است که صاحب فرزند نمی‌شود. این مالیاتی بود که مردانی که دارای فرزند نمی‌شدند و نمی‌توانستند نیروی جنگی و کار در اختیار دولت قرار دهند باید پرداخت می‌کردند (ص ۳۴) و...

تفاوت کار پرتو با کار دکتر ستوده

دکتر پرتو قبل از ورود به بحث کتاب، با مقدمه‌ای که در مورد گیلان آورده، به ترسیم منطقه پرداخته و کوشیده فضا و مکانی را که مؤلف کتاب در آن زیسته و بستری که حوادث بر پهنه‌ی آن جریان داشته، برای خواننده‌ی کتاب ترسیم کند؛ کاری که در تصحیح دکتر ستوده جای آن خالی است.

در مورد فهرست مطالب کتاب نیز کار دکتر ستوده بسیار ساده است و بعد از ذکر دیباچه و مقدمه‌ی کتاب، در فهرست عناوین باب‌های کتاب قرار گرفته است، در حالی که دکتر پرتو فهرستی با تفصیل بیش‌تر را که شامل عنوان فصول هر باب است، آورده است.

علاوه بر گستردگی معانی لغات و اصطلاحات در کتاب پرتو، تفاوت دیگر این دو تصحیح در به کار بردن اصطلاحات جغرافیایی لاتین و برگردان صورت فارسی شده‌ی آن با همان تلفظ در زبان لاتین است. این اصطلاحات، نام‌های جغرافیایی است که در نسخه‌ی جدید در مورد آن‌ها توضیح‌هایی ذکر می‌شود. علاوه بر این، دکتر پرتو در پیوست، نقشه‌ی دهستان‌های منطقه، تبارنامه‌ی خاندان کیایی و خاندان اسحاقیان را آورده است که بسیار مفید است.

از دیگر ویژگی‌های این کار، تکمیل قسمت‌هایی است که دکتر ستوده در معنی و تصحیح آن با مشکل روبه‌رو بوده است. مانند: «استنکافی نمانده